

УДК 343.13

Мелешев С. Б.,
докторант Харківського національного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

У статті розглянуто деякі процесуальні та організаційно-тактичні проблеми регламентації допиту на досудовому розслідуванні. Визначено дискусійні питання, що містяться в нормах КПК і стосуються процедури допиту, надано пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства й практики його застосування.

Ключові слова: слідчі (розшукові) дії, кримінальне провадження, досудове розслідування, організація досудового розслідування, допит.

В статье рассмотрены некоторые процессуальные и организационно-тактические проблемы регламентации допроса на предварительном расследовании. Определены дискуссионные вопросы, содержащиеся в нормах УПК и касающиеся процедуры допроса, даны предложения по совершенствованию действующего уголовного процессуального законодательства и практики его применения.

Ключевые слова: следователи, (розыскные) действия, уголовное производство, досудебное расследование, организация досудебного расследования, допрос.

Постановка проблеми. Після прийняття у 2012 році КПК України істотних змін зазнала вітчизняна кримінальна процесуальна доктрина, що не могло не позначитися на організаційно-тактичних аспектах діяльності слідчого, прокурора. Зокрема, КПК України містить цілий ряд позитивних моментів, покликаних сприяти максимально повному забезпеченню права особи на захист від кримінального

переслідування, у тому числі під час допиту. Разом із тим, повністю вирішити цю проблему, на жаль, поки що не вдалося, оскільки деякі законодавчі норми потребують істотного удосконалення.

Аналіз дослідження даної проблеми. На сьогодні представлено досить широкий спектр наукової літератури, присвяченої питанням проведення слідчих дій, зокрема, наукові праці С. А. Альперта, А. Я. Дубинського, Ю. М. Грошевого, М. М. Михеєнко, В. Т. Маляренка, В. М. Тертишника, В. М. Хотинця та ін. Більшість із указаних досліджень цієї проблематики не лише не втратили свою актуальність, а й набули в сучасних умовах якісно нового змісту, тому вимагають подальшого розвитку, у тому числі й у зв'язку з тим, що вони були виконані на основі норм кримінально-процесуального законодавства, яке вже втратило чинність.

Уже в умовах дії чинного КПК України різні аспекти проведення слідчих (розшукових) дій розглянуто у працях М. В. Багрія, О. І. Котюка, С. С. Клочуряка, В. В. Луцка, Є. Д. Лук'янчикова, Л. Д. Удалової, Ю. М. Чорноус та інших авторів. Водночас низка питань, насамперед тих, що стосуються проведення допиту, зокрема й одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб, залишаються такими, що потребують нового наукового пошуку.

Метою статті є аналіз деяких процесуальних та організаційно-тактичних проблем регламентації допиту.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, чинний КПК України істотно змінив модель досудового провадження, у першу чергу шляхом введення раніше невідомих досудовому розслідуванню України процедур (повідомлення про підозру, відкриття матеріалів досудового розслідування, негласних слідчих (розшукових) дій тощо), а також істотним оновленням та зміною концепції вже відомих інститутів [1, с. 107].

Серед головних здобутків вітчизняного кримінального процесуального закону вважають чіткий розподіл кримінально-процесуальних функцій між окремими учасниками кримінального судочинства та наявність системи стримувань і противаг, що забезпечує вирішення завдань правосуддя. Проте

перед слідчими та прокурорами (процесуальними керівниками) постало чимало проблемних питань, які потребують роз'яснень. Зокрема, необхідно знайти шляхи усунення проблем застосування окремих положень чинного КПК України щодо допиту.

З огляду на те, що згідно з новою концепцією найбільш радикальних змін зазнала стадія досудового розслідування, а найбільш революційні кроки зроблені законодавцем у системі слідчих дій, дослідження у визначенні проблем практики застосування положень КПК України щодо окремих слідчих дій, а саме процедури допиту, та шляхів їх подолання є вельми актуальними.

Виклад основного матеріалу. У науковій та навчальній літературі зазначено, що допит є процесуальною слідчою (розшуковою) дією, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть в ньому участь, та спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні [2, с. 306].

Як відомо, допит є багатоплановою і складною, але при цьому найбільш поширеною слідчою дією, за допомогою якої отримується доказова інформація. Його метою є отримання повних та таких, що об'єктивно відображають дійсність, показань, які є джерелом доказів.

Предметом допиту виступає коло обставин, які слідчий має намір з'ясувати шляхом проведення даної слідчої дії. До їх числа належать обставини, пов'язані з самою подією злочину (його способом, місцем вчинення, часом, наслідками та ін.), які встановлюють або спростовують винність у його вчиненні певних осіб та мотиви їх дій тощо. Тобто предметом допиту можуть бути будь-які обставини, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні.

Процесуальний порядок допиту регламентовано нормами КПК України. дотримання яких є обов'язковим (ст. 224-227) [3].

У сучасний період науковці розглядають допит, з одного боку, як метод отримання інформації про психічне (ідеальне)

відбиття людиною обставин, пов'язаних із подією, що розслідується, а з іншого – як діяльність (спілкування), що має процесуальну форму, щодо реалізації цього методу.

Допит як процесуальна діяльність є формою реалізації тактичних, психологічних та інших прийомів і засобів розслідування для отримання, дослідження, фіксування і перевірки показань особи, яку допитують, щодо події, яку розслідують. Допит проводить слідчий, прокурор, суддя (суд). Цей процес регулюється законом (ст. 224 КПК України тощо) та рекомендаціями криміналістичної науки [4, с. 59].

Чинне кримінальне процесуальне законодавство змінило та певною мірою ускладнило й процес проведення допиту свідків. Мається на увазі п. 6 ч. 2 ст. 87 КПК України, згідно якого показання, отримані від свідків, визнаються недопустимими доказами, якщо ці свідки в ході подальшого кримінального провадження будуть визнані підозрюваними чи обвинуваченими.

Зазначена норма ставить перед слідчими завдання не тільки встановити свідків кримінального правопорушення, а й перед їх допитом спрогнозувати, чи хтось із них надалі не трансформується в підозрюваного чи обвинуваченого. З огляду на наведене, може взагалі втратитись сенс у проведенні допиту свідків, до яких, наприклад, при розслідуванні злочинів в економічній сфері можна віднести осіб з кола керівництва підприємства, що в подальшому досить вірогідно можуть стати підозрюваними. Для того, щоб слідчі не помилялися й не сумнівалися в доцільності чи недоцільності допиту того чи іншого свідка, науковцям необхідно скласти типовий перелік таких свідків для найбільш поширених видів злочинів.

Як вже відзначалося, допит свідка є найбільш поширеною слідчою дією, що полягає в одержанні слідчим у передбаченому законом порядку від свідка його показань про обставини, що мають значення для кримінального провадження. Проте певні проблеми існують щодо оформлення результатів даної слідчої (розшукової) дії у відповідному протоколі.

З цього приводу передусім відзначимо, що доцільність складання протоколу допиту взагалі можна поставити під сумнів.

Так, як зазначає С. Ф. Кравчук, законодавство деяких країн Європи дозволяє співробітникам поліції обмежуватися лише складанням звіту за наслідками проведеної роботи щодо виконання запиту іноземної держави. Наприклад, ми звертаємось до органів іноземної держави з проханням провести допит конкретних осіб, у відповідь отримуємо поліцейський звіт, у якому йдеться про те, що з особою, яка цікавить наше слідство, проведено співбесіду, та наводяться її відповіді на поставлені запитання. Однак протокол допиту окремо не складається та до звіту не долучається [5, с. 4-5].

Згідно моніторингового звіту Центра політико-правових реформ щодо проблем впровадження нового КПК України встановлено, що в українських правоохоронних органах допускається проведення допитів осіб за старими правилами в частині оформлення протоколів, незважаючи на положення ч. 1 ст. 23 КПК про необхідність безпосереднього отримання судом показань осіб [6].

Суть проблеми полягає в тому, що згідно ч.1 ст.104 КПК України хід і результати проведення процесуальної дії фіксуються у протоколі лише у випадках, передбачених цим Кодексом. Проте, ст. 224-227 КПК України, які визначають порядок проведення допиту, складання протоколу не передбачають. Разом з тим, серед прав свідка передбачено право ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження (п. 7 ч. 1 ст. 66 КПК України). Тобто непослідовність законодавця призводить до того, що, з одного боку, складання протоколу під час допиту на досудовому слідстві прямо не передбачено, а, з іншого боку, у свідка є право на ознайомлення з протоколом його допиту.

З приводу невизначеності в питанні процесуального оформлення результатів допиту, на наш погляд, цю проблему можливо розв'язати або в бік обов'язкового складання

протоколів під час проведення слідчих та процесуальних дій, або шляхом виключення зі ст. 66 КПК України права свідків на ознайомлення з протоколом допиту на стадії досудового слідства.

Продовження такої практики допитів слідчими, на думку деяких вчених, має такі пояснення: відсутність до цього часу достатньої судової практики за новим КПК України, яка вирішила б долю протоколів допитів, які складаються; існує думка про те, що ці слідчі дії проводяться з метою здійснення тиску на свідків і підозрюваних [6, с. 8].

Як зазначає Т. Р. Докторович, є окремі проблемні питання, пов'язані із процесом отримання фактичних даних шляхом допиту свідків, потерпілих, цивільних позивачів, цивільних відповідачів, експертів у межах міжнародного співробітництва [7, с. 153]. Так, визначаючи порядок та процес виклик свідка, потерпілого, експерта й інших осіб до правоохоронних органів сторони, яка запитує правову допомогу, більшість міжнародних договорів містять загальне положення про те, що ці особи не можуть бути притягнуті до відповідальності у зв'язку з неявкою. Зокрема, відповідно до ч. 4 ст. 9 Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах виклик свідків, потерпілих, цивільних позивачів, цивільних відповідачів, їх представників, експертів, які проживають на території однієї договірної сторони, до установ юстиції іншої договірної сторони не повинен містити погрози, застосування заходів примусу на випадок неявки [8, с. 12].

Що стосується допиту, то особливість отримання показань полягає у тому, що їхнім джерелом є психічне відображення обставин події злочину у свідомості людини, слідами якого без її допомоги скористатися неможливо. Сутність допиту полягає в отриманні від допитуваної особи достовірних відомостей про обставини, які мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні [9, с. 165; 10, с. 255]. У відповідності з ч. 1 ст. 95 КПК України («Показання»), це відомості про обставини у кримінальному провадженні, що мають значення для нього. Оскільки використовувана у цих визначеннях лінгвістична конструкція може тлумачитися

неоднозначно, то її доречніше було б замінити словосполученням «з метою отримання відомостей, що підлягають встановленню і доказуванню».

Відповідно до ч. 2 ст. 1 КПК України міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною кримінального процесуального законодавства України. Тому у процесуальній діяльності необхідно додержуватися вимог ч. 4 ст. 9 Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 21 січня 2006 року [11]. Згідно положень вказаної Конвенції виклик свідків, потерпілих, цивільних позивачів, цивільних відповідачів, їх представників, експертів не повинен містити погрози застосування заходів примусу на випадок неявки. Оскільки зазначене положення не в повній мірі узгоджується з правилами виклику, передбаченими КПК України, вважаємо за необхідне належним чином орієнтувати прокурорів, які згідно ч. 6 ст. 552 КПК України погоджують відповідні виклики, на безумовне додержання вимог вказаної Конвенції у цій частині.

Не сприяє реалізації організаційно-тактичних засад досудового розслідування й відсутність чітко визначених строків проведення допиту підозрюваного після повідомлення йому про підозру, хоча всім добре зрозуміло, що зволікання з проведенням допиту підозрюваного на користь лише винній особі, надаючи їй можливість оцінити, які докази є в розпорядженні слідчого, обрати виважену лінію поведінки, що значно утруднює викриття її причетності до вчиненого кримінального правопорушення. Таким чином, виникає нагальна потреба в чіткому визначенні строків проведення допиту підозрюваного, який, на нашу думку, повинен відбуватися одразу ж після повідомлення особі про підозру.

Щодо допиту у формі очної ставки, то він відомий ще з часів Руської Правди і називався як зводи, зводини [12, с. 134]. Отже, одночасний допит (очна ставка) – це одночасний поперемінний допит раніше допитаних осіб про обставини справи, з приводу яких у їхніх показаннях є істотні розбіжності, з метою подолання цих розбіжностей. При прийнятті рішення

про проведення одночасного допиту слідчий повинен передбачити й можливі негативні наслідки, наприклад, зміну показань тим його учасником, який до цього говорив правду. А тому слідчий має право провести одночасний допит лише з тактичних міркувань, але не зобов'язаний його проводити, якщо вважає це недоцільним [13, с. 66].

З огляду на це, слушним є висновок про те, що рішення про проведення одночасного допиту може бути визнане обґрунтованим за наявності не однієї, а кількох умов, зокрема: 1) наявності розбіжностей у показаннях; 2) їх істотності; 3) можливості, використовуючи показання одного з її учасників, продемонструвати іншому помилковість або неправдивість його показань і тим самим спонукати його до виправлення помилки або відмови від брехні [14, с. 260].

Фактичною підставою одночасного допиту є не тільки наявність істотних розбіжностей у показаннях раніше допитаних осіб, а й наявність підстав розраховувати на можливість з'ясування причин цих розбіжностей та їх подолання саме шляхом одночасного допиту цих осіб. Що ж до спеціальних процесуальних її підстав, то ними є наявність результатів попереднього допиту цих осіб. Тому ч. 9 ст. 224 КПК України мала б бути сформульована наступним чином: «У разі наявності у показаннях раніше допитаних осіб істотних розбіжностей щодо обставин, які входять до предмету доказування, слідчий, прокурор має право провести одночасний допит цих осіб з метою подолання розбіжностей у їхніх показаннях».

Висновки. Підсумовуючи викладене відзначимо, що положення чинного КПК України мають безпосереднє відношення до організації досудового розслідування, впливають на ефективність кримінального провадження, а тому потребують свого чіткого унормування як запоруки оптимізації якості слідчої діяльності.

Враховуючі норму щодо недопустимості використання як доказів результатів допиту свідків, котрі потім визнаються підозрюваними чи обвинуваченими, необхідно спрямувати наукові дослідження у галузі криміналістичної методики на визначення типового кола можливих підозрюваних за певними

категоріями злочинів, допити яких в якості свідків на початковому етапі розслідування проводити не варто.

У свою чергу, з метою належної правової регламентації допиту під час досудового розслідування необхідно удосконалити кримінальне процесуальне законодавство в аспекті чіткого закріплення обов'язковості складання протоколу допиту, уточнення правил виклику осіб для проведення допиту, мети вказаної слідчої (розшукової) дії, строків допиту підозрюваного після повідомлення йому про підозру, а також підстав проведення одночасного допиту раніше допитаних осіб.

Література:

1. Теоретичні та практичні проблеми забезпечення ефективності досудового провадження. / В. В. Тищенко, Ю. П. Аленін, О. П. Ващук, А. В. Мурзановська, О. О. Торбас, Ю. М. Немно, А. О. Панасюк, М. В. Шкрибайло, О. А. Земляна. – Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Т. 17 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, НУ «ОЮА». – Одеса : Юрид. л-ра, 2015. – С. 107-159.
2. Криміналістика: підруч. / В. Ю.Шепітько, В. О.Коновалова, В. А. Журавель та ін.: за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. – К. : Ін Юре, 2016. – 640 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент. / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т.Нора, М.Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 12224 с.
4. Богинский В. Е. Система тактических приемов допроса // Криминалистика и судебная экспертиза. – Вып. 18. – К., 1979. – С. 59.
5. Кравчук С. Ф. Міжнародне співробітництво Генпрокуратури / С. Ф. Кравчук // Юридична газета. – 2003. – №12. – С. 4-5.
6. Моніторинговий звіт. Реалізація нового КПК України у 2013 році / [О. А. Банчук, І. О. Дмитрієва, З. М. Саїдова, М. І. Хавронюк]. – К. : ФОП Москаленко О. М., 2013. – 42 с.
7. Докторович Т. Р. Основні аспекти процесуальних дій, які можуть бути проведені в порядку надання міжнародної правової допомоги / Т. Р. Докторович //Актуальні питання кримінального процесуального законодавства України (Київ, 26 квітня 2013 року): зб. матеріалів міжвузівської наук. конференції / Національна академія прокуратури України. – К. : Алерта, 2013. – С. 151-154.
8. Грошевий Ю. М. Допиту рамках міжнародного співробітництва : окремі аспекти / Ю. М. Грошевий, І. В. Тітко //

Вісник Національної академії прокуратури України. – 2010. – №4. – С. 11-15.

9. Криминалистика : учебник/ под ред. И. В. Крылова. – Л. : ЛГУ, 1976. – 591 с.

10. Лукашевич В. Г. Тактические и организационные основы производства следственных действий для получения информации от людей : учебник / В. Г. Лукашевич. – К. : НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1987. – 279 с. – (Специализированный курс криминалистики (для слушателей вузов МВД ССР)).

11. Про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах : Конвенція (СНД) від 22 січня 1993 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_009.

12. Словник української мови : в 4-х т. / упорядкує, з додатком власного матеріалу Б. Грінченко / НАН України. Ін-т укр. мови. – К. : Наук. думка, 1996.

13. Быков В.М. Фактические основания производства следственных действий по УПК Российской Федерации / В. М. Быков //Журнал российского права. – 2005. – №6. – С. 59-69.

14. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей / А. Р. Ратинов. – М.: Юрлитинформ, 2001. – 456 с.